

Άρθρο

Του Άγγελου Τσκανίκα*

37

Επιχειρηματικότητα σε περίοδο κρίσης

Η ελληνική οικονομία βρίσκεται για 5η συνεχή χρονιά σε έναν υφεσιακό κύκλο που την έχει οδηγήσει σε σωρευτική απώλεια άνω του 20% του προϊόντος της. Ακολουθώντας ένα πρόγραμμα σκληρής δημοσιονομικής προσαρμογής, ευρισκόμενη εκτός αγορών από τις αρχές του 2010 και υπό συνθήκες πιστωτικής ασφυξίας, αναζητά διέξοδο ώστε να αποφύγει μια συνολική αποδιάρθρωση του παραγωγικού της συστήματος.

Πέρα όμως από το οξύ δημοσιονομικό της πρόβλημα, η ελληνική οικονομία αντιμετωπίζει και το πολύ σημαντικό πρόβλημα της υποβάθμισης της θέσης του παραγωγικού της συστήματος στον εξελισσόμενο διεθνή καταμερισμό εργασίας. Πιο συγκεκριμένα η χρηματοπιστωτική αρχική κρίση, που εξελίχθηκε στη συνέχεια σε κρίση χρέους και οικονομική κρίση, βρήκε τη χώρα σε διαρθρωτική κόπωση και ανέδειξε με εμφαντικό τρόπο κρίση τις συστημικές αδυναμίες της. Μια παραγωγική δομή της οικονομίας που χαρακτηρίζεται από πολλές μικρές επιχειρήσεις, που στη συντριπτική πλειονότητά τους παρέχουν προς κατανάλωση τελικά αγαθά και υπηρεσίες και λίγες μεγάλες επιχειρήσεις με παγκοσμίως ανταγωνιστικά προϊόντα και διεθνή παρουσία, δρα ανασταλτικά σε προσπάθειες εντονότερης εξωστρέφειας και διεθνοποίησης, ενώ ταυτόχρονα εμποδίζει τη διείσδυση της καινοτομίας και των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών στην παραγωγή. Ταυτόχρονα, είχαν παγιωθεί εμπόδια εισόδου σε πολλές αγορές προϊόντος και συντελεστών παραγωγής και στρεβλώσεις που δεν επέτρεπαν να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά επιχειρήσεις και δημόσιος τομέας.

Άλλωστε, σε όρους καινοτομίας, η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από μεταφορά τεχνολογίας και καινοτομιών από το εξωτερικό, εξαγωγές χαμηλής προστιθέμενης αξίας, χρηματοδότηση Ε&Α κυρίως από κοινοτικούς πόρους, χαμηλή συνεργασία πανεπιστημίων και επιχειρήσεων και εσωστρέφεια των ελληνικών επιχειρήσεων. Αποτέλεσμα είναι η υστέρηση της Ελλάδας σε σχέση με άλλες αναπτυσσόμενες χώρες σε βασικούς διαρθρωτικούς δείκτες και η χαμηλή ανταγωνιστικότητα, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα από το σημαντικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και τη διαρκή επιδείνωση του

εμπορικού ισοζυγίου, το σχετικά μικρό αριθμό επώνυμων ελληνικών προϊόντων στη διεθνή αγορά και τις φτωχές εξαγωγές επικεντρωμένες σε χαμηλής προστιθέμενης αξίας αγαθά. Έτσι σήμερα το ελληνικό «παραγωγικό-επιχειρηματικό σύστημα» σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης πιέζεται αμφίπλευρα από: α) παραγωγούς χωρών χαμηλού κόστους εργασίας – που δεν είναι πια μόνον ανειδίκευτοι, αλλά διαρκώς αναβαθμίζονται αλλά και β) «ποιοτικά υπέρτερους παραγωγούς» που δραστηριοποιούνται σε χώρες υψηλού βιοτικού επιπέδου και σημαντικών τεχνολογικών & παραγωγικών ικανοτήτων. Μέχρι σήμερα αυτή η επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας επηρέαζε ένα σχετικά μικρό ποσοστό της οικονομικής δραστηριότητας, ενώ οι ισχυρές «ενέσεις ζήτησης» από κοινοτικές εισροές χρηματοδότησαν το συγκεκριμένο πρότυπο ανάπτυξης. Αυτό είχε ως συνέπεια τον εφησυχασμό και την αδιαφορία, με αποτέλεσμα να διατηρηθούν οι υστερήσεις στο παραγωγικό σύστημα και η συνεχής απώλεια θέσεων ανταγωνιστικότητας να μη συγκεντρώνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Σήμερα όμως βρισκόμαστε στη διαδικασία αναζήτησης εκείνων των προϋποθέσεων που θα μας επιτρέψουν βραχυπρόθεσμα να σταθεροποιήσουμε το οικονομικό, αλλά και κοινωνικό περιβάλλον και μακροπρόθεσμα να διαμορφώσουμε εκείνες τις προϋποθέσεις που θα μας οδηγήσουν σε ένα νέο κύκλο ανάπτυξης με περισσότερο βιώσιμα χαρακτηριστικά. Σε αυτό το περιβάλλον, όπου απαιτείται αλλαγή του αναπτυξιακού προτύπου της χώρας, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών είναι από τους βασικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες μιας μακροχρόνιας βιωσιμότητας. Επινέχεται έτσι ως στόχος υψηλής προτεραιότητας της οικονομικής πολιτικής, προκειμένου η χώρα να αντεπεξέλθει

στις σύγχρονες απαιτήσεις της παγκοσμιοποιημένης πλέον οικονομίας και να σταθεί με αξιώσεις στο διεθνές περιβάλλον. Άλλωστε, η πίεση από τις νέες αναδυόμενες οικονομίες που γνωρίζουν ταχύτατους ρυθμούς ανάπτυξης (Κίνα, Ινδία, Ρωσία κ.λπ.), καθιστά ακόμα πιο επιτακτική την ανάγκη αλλαγών και προσαρμογών που θα διευκολύνουν τη δημιουργία των προϋποθέσεων για μια ισχυρότερη δυναμική εξωστρέφειας. Η διαδικασία αυτή απαιτεί όμως την αναβάθμιση της προσαρμοστικής ικανότητας μιας οικονομίας στις ευρύτερες τεχνολογικές, οικονομικές, κοινωνικές και γεωπολιτικές μεταβολές, και προϋποθέτει τη βελτίωση της δυνατότητάς της να παράγει, να αποκτά και να χρησιμοποιεί τη γνώση. Διότι η ανταγωνιστικότητα στις αναπτυγμένες οικονομίες εξαρτάται μεν από τα σχετικά κόστη και τις σχετικές τιμές, εξαρτάται όμως και από το τεχνολογικό περιεχόμενο, τη διαφοροποίηση και την ποιότητα των παραγομένων προϊόντων και υπηρεσιών. Πολλές φορές η συζήτηση για την ανταγωνιστικότητα περιορίζεται στην αλλαγή των διαθέσιμων νομισματικών εργαλείων ή τη συνεχή προσπάθεια για μείωση του σχετικού κόστους εργασίας. Βεβαίως, είναι σαφές ότι ο ανταγωνισμός που δέχεται ο Έλληνας παραγωγός ενός τυποποιημένου προϊόντος της μεταποίησης έντασης εργασίας προέρχεται από την Κίνα, την Ινδία και από αναπτυσσόμενες χώρες. Όσο και να βελτιώσει ο παραγωγός αυτός το μοναδιαίο κόστος εργασίας του δεν θα μπορέσει να ανταγωνιστεί τις χώρες αυτές στο συγκεκριμένο προϊόν. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με διαφοροποιημένα προϊόντα μέσης ή/και υψηλής τεχνολογίας. Εκεί, το κόστος εργασίας, το κόστος των λοιπών παραγωγικών συντελεστών, το δίκτυο διανομής, το τεχνολογικό περιεχόμενο, η ποιότητα, η διαφοροποίηση προϊόντος και το ποσοστό κέρδους προσδιορίζουν από κοινού την ανταγωνιστικότητα. Με δεδομένο λοιπόν ότι για την επίτευξη αυτού του στόχου αποκλείεται η επιλογή της δραστηκής μείωσης του κόστους εργασίας, τότε η μόνη κοινωνικά αποδεκτή και μακροχρόνια αποτελεσματική επιλογή είναι αυτή του δύσκολου ανηφορικού δρόμου που δίνει έμφαση σε αξιοποίηση της τεχνολογίας από όλους και για όλους, διάχυση της γνώσης παντού, επένδυσης στον ανθρώπινο παράγοντα και τελικά στην καλλιέργεια μιας καινοτόμου επιχειρηματικότητας που βασίζεται στη γνώση. Η καινοτόμος επιχειρηματικότητα θεωρείται «ποιοτική», με την έννοια ότι αφορά σε επιχειρήσεις, όπου το τελικό προϊόν/υπηρεσία, ο τρόπος παραγωγής, οι εσωτερικές οργανωτικές δομές τους κ.λπ., εισάγουν κάτι νέο στο συγκεκριμένο κλάδο, ή/και στην οικονομία γενικότερα και δεν

Η καινοτόμος επιχειρηματικότητα θεωρείται «ποιοτική», με την έννοια ότι αφορά σε επιχειρήσεις, όπου το τελικό προϊόν/υπηρεσία, ο τρόπος παραγωγής, οι εσωτερικές οργανωτικές δομές τους κ.λπ., εισάγουν κάτι νέο στο συγκεκριμένο κλάδο, ή/και στην οικονομία γενικότερα και δεν αποτελούν απλώς αντίγραφα άλλων επιχειρήσεων ("copy-paste" entrepreneurship).

αποτελούν απλώς αντίγραφο άλλων επιχειρήσεων ("copy-paste" entrepreneurship).

Οι καινοτόμες επιχειρήσεις θεωρείται ότι προσφέρουν σημαντική προστιθέμενη αξία σε όρους ανάπτυξης, ανθρώπινου δυναμικού αλλά και οικονομικών μεγεθών γενικότερα. Κι αυτό γιατί έχει αποδειχθεί εμπειρικά πως οι καινοτόμες επιχειρήσεις είναι κατά τεκμήριο περισσότερο εξωστρεφείς, δημιουργούν περισσότερες και ταχύτερα νέες θέσεις εργασίας από τις μη-καινοτόμες, ενώ ταυτόχρονα χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ευελιξία και άρα εγρήγορα στην προσαρμογή σε αλλαγές.

Το τελευταίο χαρακτηριστικό διασφαλίζει, στο βαθμό του εφικτού, και την επιβίωση αυτών των επιχειρήσεων σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, μιας και οι κύριοι παράγοντες ανάπτυξής τους δεν είναι προ-κυκλικοί.

Ειδικά στην Ελλάδα, στόχος των σχετικών πολιτικών και πρωτοβουλιών τα τελευταία χρόνια ήταν η ενίσχυση κάθε τύπου επιχειρηματικότητας, δηλαδή η ποσοτική αύξηση των νέων εγχειρημάτων και όχι απαραίτητα η ενίσχυση της ποιοτικής επιχειρηματικότητας, με την έννοια της καινοτόμου επιχειρηματικότητας.

Η αντίληψη ότι η επιχειρηματικότητα που πρέπει κυρίως να ενισχυθεί είναι εκείνη που έχει τη μεγαλύτερη δυναμική, άρα και τις περισσότερες πιθανότητες να επιδράσει θετικά στην οικονομική ανάπτυξη, κερδίζει ολοένα έδαφος σε ευρωπαϊκό, αλλά και παγκόσμιο επίπεδο.

Για παράδειγμα σύμφωνα με τις έρευνες επιχειρηματικότητας που εκπονεί το IOBE ως μέλος του Global Entrepreneurship Monitor (GEM), η Ελλάδα, αν και συγκαταλέγεται στις χώρες που βασιζουν, ή θα έπρεπε θεωρητικά να βασιζουν, την ανάπτυξή τους στην καινοτομία (δηλαδή στις αναπτυγμένες οικονομίες), φέρει χαρακτηριστικά λιγότερο αναπτυγμένων οικονομικά χωρών: Έτσι μπορεί το ποσοστό του ενεργού πληθυσμού που ενεργοποιείται στα διάφορα στάδια επιχειρηματικής δραστηριότητας να είναι διαχρονικά εξαιρετικά υψηλό, αλλά οι εγχώριες επιχειρήσεις κωλαίνουν σε σύγκριση με αυτές των υπόλοιπων αναπτυγμένων οικονομιών όσον αφορά σε ποιοτικά χαρακτηριστικά και βεβαίως στη βιωσιμότητά τους.

Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει ότι η ποσοτική αύξηση της επιχειρηματικότητας δεν είναι πάντα ταυτόσημη της οικονομικής ανάπτυξης, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα. Έτσι, σε συνθήκες πιστωτικής στενότητας και περιορισμένης εγχώριας ζήτησης, η βιωσιμότητα αυτών των επιχειρημάτων είναι αβέβαιη.

Η ανάγκη ενίσχυσης εκείνου του είδους της επιχειρηματικότητας που μπορεί να είναι ανθεκτική ακόμα και σε περιόδους πιστωτικής στενότητας και ύφεσης υπογραμμίζεται και από την τρέχουσα δυσχερή ατραπό στην οποία βρίσκεται η Ελλάδα.

Θεωρείται, δηλαδή εξαιρετικά σημαντική για την αναζωπύρωση της εγχώριας οικονομίας η προώθηση εκείνων των ποιοτικών επιχειρήσεων οι οποίες είναι καινοτόμες, επενδύουν στη γνώση και μπορούν να είναι διεθνώς ανταγωνιστικές, να συνεισφέρουν πιο δραστήρια στην απασχόληση με νέες θέσεις εργασίας και τελικά να υπηρετήσουν τις ανάγκες μιας οικονομίας, βελτιώνοντας την ανταγωνιστικότητά της.

Αναζητούμε επομένως την επιχειρηματικότητα έντασης γνώσης όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στη βιβλιογραφία (knowledge based entrepreneurship), καθώς αυτά τα εγχειρήματα επιθυμούμε να πολλαπλασιάσουμε στην οικονομία μας και όχι όλα ανεξαιρέτως τα εγχειρήματα.

Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

- Έμφαση στη διαρκή καινοτομία. Καινοτομία δεν σημαίνει μόνο υψηλή τεχνολογία. Και η μη τεχνολογική καινοτομία ή/και η καινοτομία που δεν βασίζεται απαραίτητα σε Ε&Α έχει και αυτή τη σημασία της και δεν θα πρέπει να υποτιμάται στη σχετική συζήτηση και προσπάθεια.
- Συνεργασίες με άλλες επιχειρήσεις / φορείς έρευνας στη

λογική των κλαδικών οικοσυστημάτων που περιλαμβάνουν όλους τους εμπλεκόμενους ή δυνητικά εμπλεκόμενους φορείς.

- Χρήση των νέων τεχνολογιών: δεν είναι αυτοσκοπός η πληροφορική, αλλά μέσο διευκόλυνσης μιας σειράς επιχειρηματικών και διεπιχειρηματικών συνδιαλλαγών απολύτως σε όρους μείωσης κόστους, αύξησης διαφάνειας και πρόσβασης σε νέες αγορές.
- Εστιασμένη εξωστρέφεια: η επίκληση της εξωστρέφειας ως γενικής κατεύθυνσης δεν αρκεί, ειδικά όταν δεν μεταφράζεται σε συγκεκριμένο σχέδιο δράσης. Απαιτείται η εστίαση σε συγκεκριμένες νησίδες που μπορούν να κατακτηθούν και στις οποίες έχουμε ή μπορούμε να δημιουργήσουμε ένα πλεονέκτημα.
- Επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο: καμία επιχειρηματική πρωτοβουλία δεν μπορεί να είναι βιώσιμη αν δεν αξιοποιεί τις διαθέσιμες γνώσεις και δεξιότητες, αλλά και αυτές που μπορεί να αναπτύξει μεσοπρόθεσμα. Η ανεδικευτη εργασία δεν μπορεί να είναι η βάση μακροχρόνιας στήριξης οποιασδήποτε δραστηριότητας.

Προφανώς οι επιχειρήσεις δεν λειτουργούν εν κενώ.

Η ύπαρξη του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου και η λήψη των απαραίτητων μέτρων για την υποστήριξη αυτού του τύπου επιχειρηματικότητας είναι ο στόχος της σημερινής πολιτικής. Η κινητοποίηση όλων των φορέων που συμμετέχουν στο εθνικό παραγωγικό σύστημα καινοτομίας και ευρύτερα, η δημιουργία ενός τέτοιου θεσμικού, οικονομικού και εν τέλει κοινωνικού περιβάλλοντος, που θα έχει τη δυνατότητα ταχείας απορρόφησης των εξελίξεων που λαμβάνουν χώρα στο εξωτερικό, αλλά και γέννησης καινοτομιών σε όλες τις φάσεις της επιχειρηματικής δραστηριότητας.

* Ο Άγγελος Τσακανίκας είναι Διευθυντής Έρευνας IOBE, Επίκουρος Καθηγητής ΕΜΓ.